МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ «БОЙОВОЇ ІНТУЇЦІЇ» ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БОЙОВИМ ПІДРОЗДІЛОМ

Виконав: студент ІІ курсу,
групи 8.0534-з-2-дн
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Чумак Роман Вікторович
Керівник: д-р. психол. наук, професор
кафедри психології Горбань Г. О.
Рецензент д-р. психол. наук, професор
кафедри психології Клопота Є. А.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія
Спеціалізація 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Губа Н.О.

_____

«_____»_____2026 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Чумаку Роману Вікторовичу

1. Тема роботи «Психологічні особливості «бойової інтуїції» як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом»

керівник роботи Горбань Галина Олександрівна д-р. психол. наук, професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від 02.10.2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи

3. Вихідні данні до роботи – аналіз науково-психологічної літератури, дослідження феномену «Бойова інтуїція» та його складових.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: дослідити теоретичні підходи до вивчення феномену «Бойової інтуїції» та факторів, які на нього впливають; провести емпіричне дослідження та встановити чи мають вплив смисложиттєві орієнтації командира та його рівень тривоги на ефективність застосування бойової інтуїції.

Перелік графічного матеріалу: 1 рисунок, 2 таблиці.

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Горбань Г.О, професор		
Розділ 1	Горбань Г.О, професор		
Розідл 2	Горбань Г.О, професор		
Розділ 3	Горбань Г.О, професор		
Висновки	Горбань Г.О, професор		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	травень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	вересень 2025 р.	Виконано
6	Написання висновків	листопад 2025 р.	Виконано
7	Предзахист	грудень 2025 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	лютий 2026 р.	Виконано

Студент _____ Р. В. Чумак

Керівник роботи _____ Г. О. Горбань

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ М. І. Гречаник

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 56 сторінок, 1 рисунок, 2 таблиці, 40 джерел.

Об’єкт дослідження – професійна діяльність командирів бойових підрозділів.

Предмет дослідження – психологічні особливості бойової інтуїції командирів як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом.

Мета роботи – дослідити феномен бойової інтуїції як детермінанти ефективного управління підрозділом, та визначити ключові чинники, які впливають на розвиток бойової інтуїції.

Гіпотеза дослідження – рівень тривоги та особливості ціннісної системи командирів є ключовими складовими бойової інтуїції, яка в свою чергу є детермінантою ефективного управління бойовим підрозділом.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз, контент-аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння та узагальнення даних дослідження; емпіричні; інтерв’ю; анкетування; опитувальник Спілбергера-Ханіна;адаптована методика Рокіча.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше феномен бойової інтуїції розглядається в умовах повномасштабної російсько-української війни через призму таких складових, як рівень особистісної тривожності командира та його ціннісна система.

Галузь використання: соціологічні, психологічні, історичні дослідження.

ВІЙСЬКОВІ, БОЙОВА ІНТУЇЦІЯ, ІНТУЇЦІЯ, УПРАВЛІННЯ, ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ, ТРИВОЖНІСТЬ, ЦІННОСТІ, БОЙОВИЙ ДОСВІД, ІНТЕГРАЦІЯ.

SUMMARY

Chumak R. V. Psychological features of «combat intuition» as determinants of effective control of a combat unit.

The qualifying work consists of Introduction, 2 Chapters, Conclusion, References (40 items, 15 of foreign origin). The qualifying work volume is 60 pages long, 56 of them – main text. There is 1 illustration and 2 tables.

The thesis contains a theoretical overview and describes an experimental study of the use of combat intuition and its components in modern warfare. The master's thesis consists of two chapters, each of which is devoted to different aspects of combat intuition in the military.

The object of research is the professional activity of combat unit commanders.

The subject of the study is the psychological characteristics of combat intuition of commanders as determinants of effective combat unit management.

The purpose of this work is to study the phenomenon of combat intuition as a determinant of effective unit management and to identify the key factors that influence the development of combat intuition.

The implementation of the goal involves the following tasks:

1) To investigate scientific approaches to studying the phenomenon of intuition in general and combat intuition in particular.

2) To identify factors that influence the formation and effectiveness of combat intuition.

3) To investigate the interdependence of the level of anxiety and value orientations with the level of development of combat intuition.

4) To analyze the attitude of commanders to the phenomenon of combat intuition as a determinant of effective unit management.

Chapter 1 “Theoretical and methodological foundations of researching the concept of ‘combat intuition’” provides a theoretical analysis of the phenomenon of combat intuition and its psychological determinants.

In the Chapter 2 “Empirical study of the components of combat intuition and its influence on the effectiveness of unit management” explains the design, methods and results of the empirical research.

Key words: military, combat intuition, intuition, management, decision making, anxiety, values, combat experience, integration

.

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «БОЙОВА ІНТУЇЦІЯ» 12

1.1. Інтуїція як психологічний феномен 12

1.2. Специфіка феномену «бойова інтуїція» 18

1.3 Бойова інтуїція, як детермінанта ефективного управління бойовим підрозділом 28

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДОВИХ БОЙОВОЇ ІНТУЇЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ПІДРОЗДІЛОМ 37

2.1 Організація та методи дослідження 37

2.2 Інтерпретація та результати дослідження 40

ВИСНОВКИ 55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 57

ВСТУП

В контексті російсько-української війни питання дослідження особливостей особистісних складових ветеранів є важливим не тільки з точки зору унікальності досвіду українських військових, адже наразі тільки Україна має досвід дійсної регулярної війни, основну роль в якій відіграють саме люди, а і з аспекту вивчення трансформаційних процесів, через які проходять військові під час несення військової служби.

Соціально – психологічне вивчення військовослужбовців є напрямком психологічного забезпечення, а також важливим елементом підготовки майбутніх військових, зокрема керівників підрозділів.

Поняття інтуїції зустрічається в психологічній науці ще з початку XIII ст. [20; 30]. Термін пройшов тривалу трансформацію, проте частіше вивчався у філософському контексті, де йому надавали певної магічності. Проте в сучасному світі психологія є відокремленою від філософії наукою. Відповідно, терміни також отримують свою автономність. Наразі інтуїція розглядається як можливість людини миттєво приймати вірні рішення на основі несвідомого аналізу минулих подій.

Враховуючи сучасну війну – умови в який ведуться бойові дії ми можемо схарактеризувати як ті, що мають високий рівень невизначеності, різкою та динамічною зміною обставин. В таких умовах кількість часу, яка відведена на прийняття рішень командирами стає мізерно малою, адже від швидкості та правильності прийнятого рішення залежить життя особового складу. Значною мірою ефективність управління бойовим підрозділом значною мірою залежить не тільки від рівня підготовки командира чи наявності алгоритмів дій, а також від його психологічних та інтелектуальних ресурсів, одним з яких є бойова інтуїція [19].

Детальне дослідження досвіду двох світових війн та локальних конфліктів сформувало уявлення про бойову інтуїцію, яке відходило від традиційної магічної концепції філософії дослідники почали формувати

тільки у ХХ ст. Це було зумовлено одразу двома факторами: в першу чергу – ХХ ст. загалом є одним з ключових періодів розвитку психологічної науки, адже саме тоді вона остаточно почала відділятися від філософії і формувати власні теоретичні та практичні засади. Другою складовою є досвід великих світових війни, які припали саме на ХХ ст. та торкнулися майже всіх Європейських країн, які власне робили ключовий вклад в розвиток психологічної науки.

Вітчизняні психологи, що займаються вивченням психологічних особливостей когнітивних та інтелектуальних елементів визначають, що інтуїція є однією з п'яти найважливіших складових інтелекту військовослужбовців. Зокрема Н. Волошина визначає інтуїцію в контексті складових інтелекту військового, як розвинуту інтелектуальну особливість, за допомогою якої індивід може майже миттєво охопити думками ситуацію, в якій знаходиться та прийняти найбільш вірне рішення [19, 142].

Бойова інтуїція базується на індивідуальному бойовому досвіді військового, його професійних знаннях та емоційно-вольових якостях та когнітивній обробці інформації. Завдяки бойовій інтуїції командир має змогу ефективно орієнтуватися в бойовій ситуації та передбачати можливі дії противника, завдяки чому він може обрати оптимальну стратегію управління підрозділом у тих випадках, коли звичні форми ведення бою є неефективними або неможливими. Проте інтуїтивні рішення можуть також знижувати ефективність або ж мати певні ризики.

На жаль, не дивлячись на досвід мінімум двох великих війн в історії світу та великої кількості локальних зіткнень – психологічні аспекти особистості військового, включно з їх когнітивними здібностями є мало дослідженими. В сучасній психологічній науці попри наявність досліджень феномену інтуїції, кризового менеджменту, психології військового управління ми не маємо достатньо інформації про такі специфічні поняття, як бойова інтуїція, не дивлячись на його важливість для підготовки особового складу.

Враховуючи потребу підвищення ефективності управління бойовим підрозділом в умовах сучасної російсько-української війни, яка триває – ми вбачаємо потребу дослідити поняття бойової інтуїції як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом. На нашу думку, дослідження феномену бойової інтуїції стане важливим доповненням не тільки до загальних знань в сфері військової психології, а і корисним практичним інструментом для поліпшення рівня управління особовим складом.

Об’єкт дослідження – професійна діяльність командирів бойових підрозділів.

Предмет дослідження – психологічні особливості бойової інтуїції командирів як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом.

Мета роботи – дослідити феномен бойової інтуїції як детермінанти ефективного управління підрозділом, та визначити ключові чинники, які впливають на розвиток бойової інтуїції.

Гіпотеза дослідження – рівень тривоги та особливості ціннісної системи командирів є ключовими складовими бойової інтуїції, яка в свою чергу є детермінантою ефективного управління бойовим підрозділом.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

1) Дослідити наукові підходи до вивчення феномену інтуїції загалом та бойової інтуїції.

2) Визначити чинники, які мають вплив на формування та ефективність бойової інтуїції.

3) Дослідити взаємозалежність рівня тривоги та ціннісних орієнтацій з рівнем розвитку бойової інтуїції.

4) Проаналізувати ставлення командирів до явища бойової інтуїції, як детермінанти ефективного керування підрозділом.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз, контент-аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння та узагальнення даних дослідження; емпіричні; інтерв’ю; анкетування; опитувальник Спілбергера-Ханіна; адаптована методика Олкіча

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше феномен бойової інтуїції розглядається в умовах повномасштабної російсько-української війни через призму таких складових, як рівень особистісної тривожності командира та його ціннісна система.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що результати нашого дослідження можливо для створення навчальних програм підготовки офіцерського складу. Також отримані дані можуть стати важливим аспектом реадаптаційних програм для ветеранів російсько-української війни, адже бойова інтуїція залишається важливою надбудовою психіки і після демобілізації.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних джерел із найменувань. Загальний обсяг основного тексту – 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «БОЙОВА ІНТУЇЦІЯ»

1.1 Теоретичний аналіз поняття «інтуїція» в психологічній літературі

В розрізі сучасної психологічної науки ми не маємо єдиного визначення терміну «Інтуїція», з яким би погодились всі дослідники. Проте, не дивлячись на це саме поняття фігурує в філософській науці ще з XIII ст.

Древні греки мали схожий за сенсом термін «миттєве осягнення», яке означало єдиний, швидкий рух думки, після якого миттєво приходить необхідне рішення. Себто швидкість з якою з'явилась певна думка є настільки миттєвою, що людина не здатна помітити сам мислиневий процес.

Епікурейська школа користувалась визначенням як «Епіболе», яке використовували для опису моменту осягнення істиною. Саме від цього терміну пішло слово «Інтуїція», яке відоме на разі нам [20].

За часи античності Платон розглядав феномен інтуїції як «споглядання ідеї». На його думку, душа людини безперервно проходить певну підготовку і в потрібний момент рішення приходить як своєрідне «Осяяння». Така думка була сформована ним на основі власної концепції пригадування, згідно з якою людина ще до моменту народження знає всю необхідну для її буття інформацію та протягом життя просто пригадує те, що було відомо раніше. Своєю чергою Аристотель вважав, що інтуїція є першоджерелом науки, адже саме вона є способом пізнання того, що передує роздумам вченого та власне шляхів його міркування.

Як ми можемо помітити – в часи античності багато уваги приділялося певній магічності феномену інтуїції. Ця тенденція збереглась і в середньовіччі. Ф. Аквінський вважав, що інтуїція є царством «вищої істини»

та пізнати її можна тільки абстрактно, не спираючись на фактичні процеси, які можна дослідити.

Першими дослідниками, хто визначив раціональну природу інтуїції став Б. Спіноза, який виділяв три порядки пізнання:

1) Пізнання окремих фізичних об’єктів;
2) Міркування;
3) Інтуїтивне пізнання.

Згідно цієї думки інтуїція я не просто «дарованою» людині інформацією, а швидким висновком, в основі якого знаходиться система раніше отриманих знаків. Схожими були тези висловлені Г. Лейбніцом, який охарактеризував інтуїцію як дискурсивну систему, себто інтуїція не що інше, як логічне міркування на основі минулого досвіду.

А. Шопенгауер та А. Бергсон мали несуттєві розбіжності в трактуванні терміну. Шопенгауер визначав інтуїцію в притаманній йому абстрактній манері, зазначаючи, що інтуїція лежить ві основі мудрості та геніальності. В свою чергу Бергсон описав ту саму думку з погляду інстинктивності, визначаючи інтуїцію як інстинкт, який можна контролювати інтелектуальною складовою особистості, проте він лежить в основі [20; 30].

У XX ст. коли психологія вже набула статусу науки дослідження феномену інтуїції пішло на спад. Можемо припустити, що основною причиною став саме філософський нахил вивчення, адже на той час все ще зберігалась тенденція приписування магічності тому, чому людство не знайшло пояснення.

Не дивлячись на те, що більшість дослідників з числа психоаналітиків та біхевіористів описували поняття інтуїції як ірраціональне – К. Юнг включив інтуїцію в своїй роботі «Психологічні типи» [39] та «Свідоме і несвідоме» [38] до найважливіших психічних функцій, прирівнявши її до мислення, відчуття та емоцій. На думку Юнгу інтуїція має два типи:

1. Екстравертивний тип інтуїції на думку Юнга відповідає за оцінку потенційних можливостей зовнішніх об’єктів. Себто здатність людини до пізнання потенційних можливостей зовнішнього середовища.

2. Інтроверсивна інтуїція в свою чергу відповідає за здатність людини передбачати крізь час, а саме бачити майбутнє. Він зазначав, що другим типом інтуїції володіє дуже мала кількість людей, яких ми називаємо пророками.

Така типізація на нашу думку здебільшого пов'язана з двома аспектами: в першу чергу ми розуміємо, що психологія продовжує наділяти феномен магічними особливостями, через недостатню розвиненість розуміння біологічних основ функціонування психіки людини. Другим, не менш важливим чинником став загальний підхід Юнга до психологічної науки, а саме розгляд явищ через призму колективного несвідомого [39, 422].

Проте, не дивлячись на певну суб'єктивність Юнга в тлумаченні поняття – його концепт мав важливе значення для подальшого вивчення поняття. Дослідження інтуїції на основі вчень Юнга продовжила Марія-Луїза фон Франц, яка також поділяла мислення на два типи, а саме:

1) Каузальне, яке спирається на причинно-наслідкові зв'язки між подіями.

2) Синхроністичне, яке обумовлює події, які відбуваються одночасно.

Проте, як представниця юнгіанської психоаналітичної школи М.Л. фон Франц пов'язувала дії індивіда здебільшого з його архетипом [15].

Ф. Вауган вивчаючи поняття інтуїції визначала її як багаторівневий процес, який функціонує на чотирьох рівнях:

Тілесний рівень передбачає усвідомлені тілесні відчуття, які з'являються у відповідь на ситуацію, де відповідної реакції не мало б виникати. Умовно на цьому рівні ми говоримо про фізіологічну реакцію організму, яка виникає раніше ніж усвідомлення індивідом того, що відбувається.

Емоційна інтуїція пояснюється як почуття, яке досягає свідомості раніше ніж раціональне обумовлення.

Ментальна інтуїція несе в собі образ, який виникає в свідомості людини, та завдяки якому вона має змогу робити певні висновки на основі не суттєвої інформації [20].

Спірітуальний рівень інтуїції є більш магічним та менш пояснювальним з погляду науки, адже він виключає з інтуїтивного ланцюга емоції, почуття та думки і залишає тільки цілісне розуміння дійсності, подібне до тези, яку висловлював Ф. Аквінський.

Експериментальне вивчення інтуїції почалось тільки у шестилистих роках XX сторіччя, в тому числі завдяки вкладу вітчизняних дослідників [30]. Зокрема цікавість до вивчення інтуїції була спричинена більше детальному вивченню інтелекту.

В сучасні вітчизняній та закордонній науці інтуїцію найчастіше розглядають як одну зі складових когнітивного та творчого аспекту діяльності людини. М. Ярощук визначає інтуїцію як поведінковий та феноменологічний кореляр знання, який був отриманий завдяки імпліцитному навчанню, відповідно інтуїція є певною мірою процедурним знанням, яке було вивчення не завдяки цілеспрямованому процесу навчання, а навчання без усвідомлення процесу набуття знань [40]. Ярощук визначає такі типи інтуїції, як:

1) Холістична, яка є класичним гештальтиським уявленням про домінування цілісного образу над частковим.

2) Інферентна інтуїція, яка базується на попередніх аналітичних процесах, які у необхідний момент комбінуються для розв’язання необхідної задачі.

3) Афективна інтуїція – та, яка базується на отриманих раніше емоціях та почуттях і є ключовим продуктом емоціно-почуттєвого відображення дійсності [40, 79]

Наразі вчені не дійшли до єдиного трактування поняття інтуїція. Західні психологи М. Чемпан та Д. Майерс розглядають інтуїцію як частину креативного процесу “інсайт”. Загалом ми відзначаємо, що західні та

вітчизняні психологи та філософи здебільшого акцентують увагу саме на творчій складовій феномену інтуїції [20]. Ймовірно, такий підхід пов'язаний саме з тим, що даний феномен важко пояснити з точки зору біології, а також певним ігноруванням чуттєвої сфери особистості у вітчизняній психології XX ст. Цю думку також підтверджує Л. Засечкіна, зазначаючи, що інтуїція є своєрідним містком між когнітивним відображенням дійсності, в основу якого ми можемо закласти саме біологічні основи людського функціонування та афективною сферою особистості [25; 26].

В українській науці питанням вивчення емоційно-почуттєвого відображення дійсності займається дослідниця В. Потапова, яка розглядає інтуїцію як випадкове поєднання інформації з зовнішнього та внутрішнього середовища. Відповідно інтуїтивно-почуттєве відображення націлене в першу чергу на орієнтацію в нових, незвичний для індивіда умовах та ефективну адаптацію до наявної ситуації [31].

Повертаючись до концепції Засечкіної стосовно поєднання біологічної та афективної складової важливо розглянути також біологічні основи феномену інтуїції. У сучасній нейрофізіологічній та нейробіологічній науці феномен інтуїції розглядається як результат процесів, що відбуваються в мозку та має чіткий зв'язок з попереднім досвідом, емоційною пам'яттю та тілесною реакцією організму [1; 9]. Нейронаука розглядає інтуїцію як швидку та автоматичну обробку інформації, яка відбувається без усвідомленого аналізу, але є наслідком чіткої взаємодії нейронних зв'язків мозку, які були утворені раніше. Згідно нейровізуальних досліджень інтуїтивні рішення відбуваються завдяки активації лімбічної системи мозку, гіпокампу та префронтальної кори [3].

Основну роль в цій системі відіграє саме гіпокамп, адже саме він забезпечує інтеграцію попереднього досвіду та швидке відтворення у нових, але асоціативно подібних ситуаціях. Нейрофізіологічні дослідження підтверджують раніше висловлену тезу щодо тісного взаємозв'язку між творчістю та інтуїцією, адже обидва цих аспекти активують специфічні

нейронні патерни (sharp wave ripples), які пов’язані як з прогнозуванням майбутніх дій, так і з творчим вирішенням проблеми [1].

Американський нейробіолог А. Дамазіо під час дослідження феномену прийняття рішень, зокрема інтуїтивних визначив, що важливу роль з точки зору біології також відіграють соматичні маркери. Відповідно до його теорії емоційний досвід фіксується як певні тілесні реакції, які автоматично відтворюються в аналогічних, або схожих ситуаціях та відповідно впливають на прийняття рішення [3]. Подібно до емоційної теорії інтуїції – емоція, яка має відображення в тілесній реакції несвідомо впливає на рішення, яке приймає людина.

Не меншу роль, спираючись на праці Р. Хогарта, А. Домазіо, А. Бехара та Д. Транела відіграє інтрацепція, тобто здатність нервової системи зчитувати сигнали внутрішніх процесів та станів тіла. Відповідно їх дослідженням [2; 9] чим вищий рівень інтроцептивної чутливості, тим ефективнішими будуть інтуїтивні рішення. Це дослідження також підтверджує соматичне походження інтуїції.

Цікавим є також дослідження з використанням ФМРТ, які свідчать, що під час прийняття інтуїтивних рішень активуються частини мозку, які відповідають за швидку оцінку значущості інформації та емоційну регуляцію, а саме орбіто фронтальна кора, поясна кора та нижні відділи лобної кори [3].

Загалом, спираючись на досвід закордонних нейробіологів та нейрофізіологів ми можемо прийти до висновку, що інтуїція загалом не має дійсних магічних складових, а є стандартною пристосувальною надбудовою нашої психіки, яка сформувалась як адаптація до виживання.

Проаналізувавши історичні дані та різноманітні підходи до вивчення феномену інтуїції можемо прийти до висновку, що загалом вивчення цього поняття є досить складним, адже механізми його роботи не є очевидними і часто не піддаються швидкою обумовленістю. Наразі сучасна наука має велику кількість суміжних з інтуїцією феноменів, що також ускладнюють

процес дослідження. Проте, більшість наукових праць все ж приходять до спільного висновку, що інтуїція є несвідомим явищем, що тісно пов’язана з творчим потенціалом особистості.

1.2 Специфіка феномену «бойова інтуїція»

Підходячи до вивчення питання інтуїції в контексті підготовки особового та офіцерського складу до несення військової служби дослідники здебільшого починають вивчення інтуїції з юнацького віку, адже у контексті дослідження інтуїції саме в бойовій обстановці її розглядають здебільшого як один з аспектів інтелекту.

Як і основоположне поняття «інтуїція», від якого походить і «бойова інтуїція» воно походить з філософської науки, проте здебільшого описується у військових трактатах.

Одним з перших концептів бойової інтуїції був представлений у давньокитайській роботі Сунь-цзи «Мистецтво війни», в якій філософ наголошує на важливості миттєвого ухвалення рішень та зчитування ситуації без затримки. Він також наголошував, що воєначальник має діяти відповідно обставин, які змінюються керуючись не тільки планом, а і внутрішнім чуттям [36]. Цей опис процесу прийняття бойових рішень загалом відповідає сучасним трактуванням бойової інтуїції, яка визначається як здатність бійця швидко приймати ефективні рішення в умовах бойової обстановки, спираючись на несвідомий аналіз попереднього досвіду, тілесних сигналів, афективної складової та певних нейропсихічних механізмів, про які ми говорили раніше [9].

Європейський напрямок психологічного та філософського осмислення феномену бойової інтуїції започаткував К. фон Клаузевіц, який описав коецепцію «військового генія». Згідно його думки здатність командира швидко орієнтуватися в умовах «Туману війни», а семе за умов не повної інформації є однією з найважливіших якостей командира. Клаузнвіц

визначав те, що ми називаємо бойовою інтуїцією як особливе чуття, що дає змогу приймати важливе військове рішення без повноцінного раціонального аналізу ситуації [28].

Більш чітке у'явлення про бойову інтуїцію, яке відходило від традиційної магічної концепції філософії дослідники почали формувати тільки у ХХ ст. Це було зумовлено одразу двома факторами: в першу чергу – ХХ ст. загалом є одним з ключових періодів розвитку психолоігчної науки, адже саме тоді вона остаточно почала відділятися від філософії і формувати власні теоретичні та практичні засади. Другою складовою є досвід великих світових війни, які припали саме на ХХ ст. та торкнулися майже всіх Європейських стран, які власне робили ключовий вклад в розвиток психологічної науки.

Військова психологія, яка тільки почала власне формування визначала інтуїцію в загальному сенсі як автоматизовану обробку бойового досвіду, яка сформувалась через асоціації з повторюваними екстримальні ситуації. Саме тоді інтуїція в контексті військової психології почала розглядатися як адаптаційний механізм психіки, що зумовлено вимушеною необхідінстю економії енергії та мобілізаціним станом психіки.

М. Смульсон у дисертації на тему «Психолгія розвитку інтелекту в ранній юності» [33] об'єднала підходи ієрархічної структури інтелекту, теорію незалежності інтелектуальних здібностей та теорію множинного інтелекту та сформувала думку, що інтелект не є тотоним до поняття мислення, а радше виступає як система зв'язку між відчуттям, сприйняттям, пам'яттю, увагою, мисленням, уявою та мовленням. Місце інтуїції в цій концепції полягає в тому, що не зважаючи на те, що інтелект здебільшого має когнітивну природу, його інтеграторами є метакогнітивні струткури, а саме мова, рефлексія в контексті мислення, інтелекутальна стратегія зі сторони усвідомлених процесів та інтуїція і психолоігнчні захисти зі сторони не свідомих процесів.

Дослідженням інтелекту військовослужбовців займався військовий дослідник І. Козубцов, який описує інтелект офіцера як складну, багатошарову конструкцію [29]. Однією з ключових характеристик цієї «конструкції» він вважає методологічну культуру, яка закладається офіцерам під час проходження навчання.

На щастя, в контексті не великого бойового досвіду, в сучасній вітчизняній психології ми не маємо достатньо інформації саме про феноменологію бойової інтуїції як підвиду загальної інтуїції. Проте, зважаючи на досвід досліджень, які могли проводитись після попередніх світових війн, також досліджень з суміжних сфер, які також стосуються підготовки та реалізації діяльності в умовах підвищеної небезпеки, ми можемо сформувати думку, що інтуїція в контексті діяльності військової служби це один з п’яти важливих структурних елементів інтелекту, завдяки якому людина може досить швидко охопити подумки ситуацію, яка склалася та прийняти вірне, або найбільш оптимальне рішення. При цьому людина не відслідковує всі когнітивні, або афективні процеси, які відбуваються, а концентрується лише на результаті. Важливо зазначити, що інтуїтивні висновки в цьому контексті базуються на значні зусилля людей, про які відомо індивіду [19, 142].

Дослідники зі сфери військової психології наголошують, що інтуїція є особливо важливим аспектом в діяльності командира в бою, адже під час активних бойових дій, як і під час стратегічного планування він не має повної достовірної інформації стосовно озброєння ворога, стан особового складу та техніки тощо. При цьому вважається, що інтуїція не є чимось магічним, а існує та формується саме завдяки великій кількості досвіду, який є не обов'язково досвідом самого індивіду, та напруженої розумової роботи командира [17].

Одним з ключових аспектів бойової інтуїції, як ефективного інструменту управління бойовим підрозділом є формування міцних міжсоціальних зв'язків між командиром та підрозділом. Східні

воєначальники тривалий час вважались гуру у питаннях тактики ведення бою і саме вони акцентували увагу на важливості інтуїтивного зв'язку між командирами та бійцями. Український дослідник східного походження Шу Їфу зазначає, що кожен справжній вчитель має відчувати душу кожного адепта, адже тільки при такій умові розвиток справи бою буде дійсно ефективним [37, 13].

Вивчаючи культуру бойових мистецтв Їфу приділив особливу увагу дослідженню феномену інтуїції в контексті тактики ведення бою. Спираючись на його роботу [13] ми можемо прийти до висновку, що вперше повномірно описали феномен, який ми наразі називаємо бойовою інтуїцією саме східні воєначальники. Їфу зазначає, що стан, який вони називають «не думання» є однією з характерних особливостей східних бойових мистецтв та походить він даоської філософії, де він мав назву «увей». У цьому контексті його описували як процес відвертання власної уваги від зайвих та відволікаючих аспектів. Себто під час бою у людини не має бути часу на думки про наступний крок, мають бути тільки навички, відточені навички майстерності, які прирівнюють до «саторі» - короткочасного просвітлення свідомості, яке є миттєвою реакцією мозку під час ситуацій, де людина знаходиться на грані життя та смерті.

Загалом проаналізувавши роботи дослідників східних одноборств [7; 13; 36] ми можемо сформувати, що бойові мистецтва є ключовим аспектом підготовки представників військових професій у східній культурі. Вимоги психологічної підготовки військових з країн сходу включають необхідність подолання страху смерті, адже тільки так воїн зможе діяти ефективно. В основі психорегуляторних установок свідомості в східній культурі ключовою є інтелектуально-емоційна активність свідомості. Цікаво, що подібну тезу ми описували у минулому підрозділі, де розглядали психологічні теорії вивчення феномену інтуїції. Саме інтелектуально-емоційна активність формує стратегію, яка надалі відповідає за психорегуляцію волі до виживання, або ж як це називають біологи – інстинкту самозбереження.

Не варто нехтувати також тим фактом, що жоден інтелектуальний фактор не є однозначною гарантією можливості воїна зберегти емоційну або психологічну рівновагу воїна. Війна має екстримальний та травмуючий характер, адже це ненормальні умови для існування людини. Проте східна філософія зазначає, що воїн має зосереджуватись на підсвідомому рівні, себто відслідковувати власні несвідомі реакції та переводити їх на рівень свідомих реакції, аби усунути перешкоди для інтелектуальних рефлексів. Виходячи з цієї думки ми можемо висунути тезу, що чим менший рівень тривоги має командир – тим більша ймовірність його ефективного керування бойовим підрозділом. Тривога на полі бою найчастіше є несвідомою, або непомітною захисною реакцією, відповідно якщо командир підрозділу матиме високий рівень тривоги – ймовірність того, що він зможе мати ефективні інтуїтивні навички керування підрозділом в умовах небезпеки є нижчою [7].

Східна філософія загалом цілком повно на нашу думку пояснює механізм феномену бойової інтуїції, проте для нашого дослідження є важливою концепт бойової інтуїції саме у командиру підрозділу по відношенню до процесу управління особовим складом під час активних бойових дій. Проаналізувавши концепт західної тактики ведення бою та місця бойової інтуїції в ньому – ми можемо прийти до висновку, що в умовах сучасної війни, коли офіцерський склад часто не приймає прямої участі у бою – теза про важливість афективного зв’язку з особовим складом є ключовою, адже сам командир під час бою не знаходиться у стані прямої небезпеки для життя та здоров’я, що згідно концепції східних бойових мистецтв необхідно для «осяяння» щодо рішення. Проте, при наявності в ціннісній системі командира такого ціннісного аспекту як міжособистісні стосунки – ймовірність ефективного застосування бойової інтуїції як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом зростає.

Повертаючись до загальних засад дослідження та трактування бойової інтуїції важливо проаналізувати її адаптивну природу, адже під час активних

бойових дій психіка людини знаходиться в стані мобілізації всіх ресурсних систем. З точки зору нейрофізіології ми можемо стверджувати, що подібні умови стимулюють активізацію еволюційно давніших механізмів, які здатні швидко розпізнавати загрозу та реагувати на неї, адже грунтуються на несвідомій обробці сенсорної інформації та попередньому досвіді, який не завжди є особистим досвідом індивіда.

В умовах сучасної російсько-української війни ключовим аспектом формування бойової інтуїції є безпосередній досвід у бойових діях. Саме досвід повторюваних ситуацій екстримального характеру сприяють формуванню стійких нейронних зв'язків (патернів), завдяки яким військовий може швидко оцінити бойову обстановку не використовуючи свідомий аналіз [9; 32, 75]. Себто військовий «відчуває» більш вірне рішення, або подію яка відбудеться. Серед військових цей феномен найчастіше називають «чуйка», або «шосте відчуття».

Неможливо також проігнорувати факт тісного взаємозв'язку між бойовою інтуїцією та емоційно-тілесними реакціями, які є наслідком реакції тіла на потенційну небезпеку. Теорія соматичних маркерів, про яку ми говорили раніше доводить, що рішення, які приймає людина в екстремальних умовах значною мірою зумовлені автоматичними тілесними реакціями та сигналами, які на тілесному рівні попереджають індивіда про загрозу, або навпаки безпеку ситуації. До цих сигналів ми відносимо раптове відчуття тривоги, напруження м'язів, потребу в діяльності або ж навпаки, неочікуваний стан спокою та розслаблення. Важливість тілесної реакції та прислухання до власного тіла неодноразово було доведено в умовах сучасної війни. Зокрема військові, яких ми опитували в рамках нашого дослідження говорили про ситуації, коли під час відсутності загрози тіло реагувало раніше, ніж вони встигали осмислити те, що відбувається [4; 18]. Зокрема один з респондентів згадав ситуацію, коли під час бойового виходу інтуїтивно відчув необхідність перекрити прохід до місця дислокації розвідувальної групи, що врятувало бійцям життя, адже ворог завдяки цьому не зміг до них проникнути.

Ще одним прикладом «чуйки» є ситуація, яка була описана представником рядового складу, коли під час виходу на позицію він відчув різку напругу в тілі та пригнув у куші, через декілька секунд на місце, де він стояв до стрибка відбувся скид.

Ще однією особливістю бойової інтуїції є її взаємозв'язок з психологічною стійкістю. Ми вже зазначали важливість стабільності психічних процесів та реакцій на прикладі тривожності. Проте також важливим є те, що надмірний страх, хронічний стрес або психотравматичні розлади суттєво знижують ефективність інтуїтивних рішень, викривляючи сприйняття реальності. Про це засвідчує робота Д. Гросмана та Л. Крістенсена [23]. Відповідна наша теза, стосовно низької ефективності прийняття інтуїтивних рішень за умови високого рівня тривоги командира суттєво обумовлює важливість роботи над підготовкою особового складу, тренування навичок саморегуляції та психологічна підтримка бійців сприяють розвитку бойової інтуїції.

Загальний процес прийняття рішення керівником підрозділу є суттєво важливим питанням не тільки в контексті феномену бойової інтуїції, а і в контексті процесу прийняття управлінських рішень. В загальній психології прийняття рішень позначається як інтегральний процес регуляції діяльності, що спрямований на вибір найкращого рішення для подолання проблемної, або кризової ситуації. В умовах інтуїтивного аспекту ми робимо ключовий аспект саме на несвідомості процесу прийняття рішення, проте це не виключає його когнітивної складової.

В межах вивчення процесу прийняття рішень розглядають два основних підходи:

1) Дескриптивний підход, згідно з яким рішення приймаються на основі інтуїтивного мислення, себто суб'єктивного відчуття правильності певного вибору.

2) Прескриптивний підхід, який об'єднує логічний та інтуїтивний напрямок під час вирішення проблемних ситуацій та комбінує між собою раціональне на інтуїтивне мислення [8].

Цікаво, що раціональність прийняття певних рішень не виключає їх інтуїтивності в контексті бойових умов, на відміну від загальноприйнятих процесів прийняття рішень, де існує певна традиційна диференціація рішень. На нашу думку, таке стирання рамки зумовлена не стільки відмінністю понять, а скоріше описаним раніше станом мобілізації організму та психіки, який не виключає раціональну складову, а скоріше робить її менш помітною та більш швидкоплинною. Це стає логічним умовиводом, адже раціональні рішення пояснюються як певна послідовність аналітичних прийомів вирішення проблемних ситуацій, а інтуїтивні рішення характеризуються відсутністю чітких етапів аналізу всіх аспектів, які необхідні для прийняття рішення. Дослідники зазначають, що під час прийняття раціональних рішень індивід може чітко описати шлях власних умовиводів та чітко і логічно пояснити як саме він прийшов до того чи іншого рішення, на відміну від інтуїтивного рішення, коли індивід керується тільки суб'єктивним відчуттям правильності рішення [16].

На нашу думку, тотожне трактування недоречне до застосування в контексті прийняття рішень за допомогою бойової інтуїції, адже як ми говорили раніше – бойова інтуїція включає в себе швидкий, непомітний аналіз на основі великої кількості різноманітних факторів, які людина в стані мобілізації аналізує швидко і несвідомо. Проте, цей несвідомий процес не виключає подальшої можливості раціонального аналізу процесу прийняття того чи іншого рішення. Себто, якщо під час активних бойових дій командир прийняв рішення про перекидання бійців на територію сірої посадки, таким чином врятувавши життя особового складу – після того, як стан тотальної напруги через ситуацію мене – командир може провести раціональний аналіз та визначити, спираючись на що він несвідомо прийняв це рішення.

В сучасних умовах російсько-української війни, де бої характеризуються високою інтенсивністю, швидкою зміною оперативної обстановки та використанням великої кількості специфічного бойового озброєння, зокрема Безпілотних авіаційних систем, FPV-дронів,

радіоелектронної боротьби та певної асиметрії ведення тактичних наступів – значення бойової інтуїції, як психологічного механізму ухвалення ефективних рішень суттєво зростає.

Сучасна війна має велику кількість відмінностей, у порівнянні з війнами минулого сторіччя, де провідною силою все ж була людська, а основні рішення приймалися суто на сонові ієрархії та наказів. Саме ієрархічність прийняття рішень, про які ми щойно згадали зумовлювала ще одну суттєву відмінність між війнами – війни XX ст. здебільшого відбувались через детально сплановані операції.

Важливо зазначити, що це не означає відсутність значущих для війни операцій в сучасній російсько-українській війні, проте все ж таки сучасні бойові дії не тільки створюють простір для автономності військовослужбовців, а і вимагають цього, адже сучасні військові, і командири і особовий склад мають вміти діяти в умовах невизначеності та обмеженого часу та ресурсу.

Дослідження психології діяльності в умовах екстремальних ситуацій свідчать, що умови постійної загрози для життя та здоров’я індивіда активізують автоматизовані механізми обробки інформації, що ґрунтуються на попередньому досвіді, афективній та тілесній пам’яті [22; 27]. Згідно з нашою теорією, яка базується на дослідженні філософії східних одноборств та дослідженні психологічних особливостей військовослужбовців – ми допускаємо, що до активації автоматизованих механізмів обробки інформації може призвести не тільки загроза для життя конкретного індивіда, який приймає рішення, а і загроза життю та здоров’я близького оточення, або ідеологічно близької групи, як, наприклад бойовий підрозділ. Відповідно під час прийняття рішення командир, який не обов’язково приймає безпосередню участь у бою, але який має тісний зв’язок та ціннісні орієнтації на міжособистісні стосунки може так само ефективно користуватися бойовою інтуїцією для збереження життя та здоров'я особового складу.

Серед відомих воєначальників про власну здатність до швидкого та інтуїтивного прийняття рішення говорили такі полководці, як О. Македонський, Г. Ю. Цезар, а також американський генерал Д. Д. Ейзенхауер.

Враховуючи сучасний контекст українського життя – ми приходимо до висновку, що в українських військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях з 2014 року, а також тих, хто доєднався до війська з 2022 року бойова інтуїція є не тільки особистісною характеристикою, а певною мірою адаптивною рисою особистості, яка сформувалась внаслідок тривалого перебування в умовах постійного стресу та постійного занурення в теорію та практику ведення бою.

В умовах сучасної війни бойова інтуїція в першу чергу пов’язана з напругою, яка провокує відчуття небезпеки. На відміну від описаного досвіду війн минулого сторіччя – загроза яка є в умовах сучасної війни як для командування, так і для особового складу значно вища через збільшення кількості, якості та типу озброєння [24].

Окрім цього не меншу роль відіграє адаптація до загаданих вище нових форм озброєння. Військові часто описують інтуїтивні рішення, які рятували їх життя, або життя побратимів як «відчуття в моменті», або чуйку, що дозволяла в необхідний момент згрупуватися, змінити позицію або маршрут [19].

Один з респондентів згадував випадок, коли їдучи на ППД він відчув термінову необхідність згрупуватися, проїжджаючи по дорозі. Через пару секунд після цього пролунав вибух – машина, яка їхала за ним підірвалася на міні, яка була закладена в тому місці, де щойно проїхало їх авто. В тому випадку їх врятувало те, що автомобіль респондента був легшим і міна не зреагувала. Проте «шосте чуття» певною мірою підготувало його до наслідку.

Важливо зазначити, що говорячи про бойову інтуїцію ми відзначаємо, що вона не є вродженою особливістю індивіда, а формується на основі

бойової підготовки та набутого військового досвіду. Проте є певні аспекти особистості, які можуть сприяти, або заважати розвитку бойової інтуїції навіть за умови наявності великої кількості знань та досвіду. Дослідження військової психології наголошують, що тренування, симуляція та рефлексії бойового досвіду відіграють провідну роль у розвитку бойової інтуїції, яка з часом стає автоматичною та не потребує великої кількості ресурсів та енергії від психіки [6; 11].

Отже, характеризуючи бойову інтуїцію ми можемо визначити, що про її існування науковці говорять вже тривалий час. Особливий вклад в знання про бойову інтуїцію був зроблений саме на основі вивчення східної філософії ведення бою, адже саме вони акцентували увагу на важливості дослухатися до неочікуваного осяяння. В сучасній російсько-українській війні бойова інтуїція виступає важливим психологічним ресурсом, який спрямований на виживання та ефективне ведення бою. Бойова інтуїція є комбінацією нейробіологічних, когнітивних та емоційних компонентів та має суттєвий вплив на прийняття рішень як у рядового, так і у офіцерського складу.

1.3 Бойова інтуїція, як детермінанта ефективного управління бойовим підрозділом

В умовах сучасної російсько-української війни ефективне управління бойовим підрозділом полягає в першу чергу у здатності командира оперативно приймати рішення в ситуаціях обмеженої інформації. високого ризику та постійної загрози життю як власного, так і життю бійців з числа особового складу. Окремим аспектом ведення сучасної війни є її мережецентричний характер, адже швидкі ть та кількість інформації, яка надходить до командування значно перевищує можливу здатність її швидко та раціонально проаналізувати.

Ефективність рішень які приймаються військовим керівництвом визначається тільки їх тактичністю, а і швидкості. Вітчизняний дослідник

О. Г. Стасюк зазначає, що психологічна готовність до ризику та розвинена інтуїція дають змогу офіцеру діяти на випередження, що є однією з важливих складових у протидії переважаючим силам противника [35].

Діяльність командира в умовах бою в контексті управління особовим складом зазвичай детермінована дефіцитом часу. Загалом, спираючись на інформацію, що представлена в попередніх підрозділах, можемо сформувати думку, що прояви бойової інтуїції на полі бою відбуваються на трьох рівнях:

1) Тактичний рівень, На якому відбувається певне передбачення можливого напрямку вогню або наступу противника. Метою тактичного рівня прояву бойової інтуїції є в першу чергу збереження життя та здоров'я особового складу.

2) Психологічний рівень, на якому ми говоримо про тісний емоційний зв'язок та відчуття стану особового складу, який детально описують дослідники східних тактик ведення бою. Основно метою цього рівню є відчуття настроїв в підрозділі, аби вчасно запобігати паніці, дезертирству або надмірної психічної напруги за для збереження якості функціонування особового складу.

3) Стратегічний рівень тісно пов'язаний з тактичним, проте на відміну від тактичного він характеризується вибором моменту для атаки, або контратаки у випадку слабшої позиції, або неочікуваного наступу ворога. Метою цього рівня є досягнення переваги на полі бою.

В умовах сучасних бойових дій командир підрозділу не завжди має змогу провести детальний та раціональний аналіз обстановки або ситуації, в якій опиняється разом з підрозділом, ти паче ця теза стосується ситуації, коли командир особисто не знаходиться у тій самій ситуації, що і бійці, проте має прийняти рішення щодо подальших дій підрозділу.

Відповідно під тиском відповідальності та швидких змін обставин з'являється потреба прийняти рішення спираючись на інтуїтивні механізми мислення, адже вони є найшвидшими та часто найбільш вірними з усіх можливих. У цьому контексті бойова інтуїція є здатністю командира швидко

інтегрувати фрагментарну інформацію про обставини, бойовий досвід, тілесні сигнали та прийняти управлінське рішення, яке зазвичай спрямоване на збереження життя та здоров'я особового складу [23].

Найчастіше саме відповідальність за підлеглих є визначальним психологічним чинником, який впливає на стиль та якість управління командира. Розуміння та прийняття відповідальності за те, що кожне прийняте рішення ймовірно безпосередньо вплине на життя інших людей підсилює важливість інтуїтивних процесів, адже вони дозволяють діяти швидко та рішуче у критичних ситуаціях.

Командир, який приймає на себе відповідальність за бойовий підрозділ частіше та орієнтується саме на збереження життя та здоров'я бійців демонструє готовність діяти на основі внутрішніх відчуттів щодо ситуації, а ніж очікувати повної інформації [27].

Бойова інтуїція в контексті її розгляду як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом має прояв в першу чергу у несвідомій, автоматичній здатності командира передбачати, тобто припускати розвиток та можливі сценарії бойової ситуації. Інтуїтивне прогнозування як і в контексті загальної інтуїції індивіда ґрунтується на несвідомих процесах, які дають можливість розпізнавати патерни, які формуються під час повторюваного бойового досвіду, або раніше існуючих тактичних сценаріях. Завдяки цьому командир може своєчасно змінювати позицію, тактику підрозділу або маршрут руху, чим знижує ризик для особового складу.

Суттєве значення бойова інтуїція має під час управління малим підрозділом, адже в цьому випадку командир перебуває в безпосередньому контакті з підлеглими, що формує міцніший міжособистісний зв'язок та підвищує відповідальність командира за дії бійців. В таких умовах інтуїтивні рішення часто є не тільки тактичними, а і включають в себе морально-психологічну складову, адже прямо впливають на довіру до командира та згуртованість підрозділу.

В той же час відповідальність за особовий склад, особливо в малих підрозділах є джерелом збільшення рівня тривожності під час прийняття стратегічних рішень, що відіграє амбівалентну роль в процесі управління. Це спричинено тим, що чим більше інформації та контакту з особовим складом має командир – тим ближчі міжособистісні стосунки, що дуже часто впливає на рівень емпатії по відношенню до підлеглих, відчуття побратимства та, як наслідок, підсилює напругу, яку відчуває командир. Під час проходження методики незакінчених речень один з респондентів зазначив, що коли він приймає певне рішення то думає не тільки про те, як зберегти життя хлопцям, а і як у випадку помилки дивитися в очі матерям та жінкам.

Проте тривожність у цьому контексті може мати як позитивний, так і негативний характер. Помірний рівень тривожності, особливо в комбінації з ціннісною орієнтацією на міжособистісний стосунок дає змогу приймати інтуїтивні рішення більш ефективно, адже таким чином підвищується рівень несвідомої чутливості до бойової обстановки [6]. Така тривожність має більш сигнальний характер та допомагає командиру своєчасно на чуттєвому рівні розпізнати можливі загрози, адже мозок з помірною тривожністю має змогу без тиску та викривлення інформації припустити можливі варіанти розвитку подій [34].

В той же час хронічна або висока тривожність суттєво знижує ефективність управлінських рішень командира, адже подібна тривожність призводить до когнітивного ірраціонального збудження, імпульсивності, страху за прийняте рішення та відповідальність. В цій ситуації ми вже говоримо про неможливість застосування бойової інтуїції як ефективного базису для прийняття рішень по відношенню до бойового підрозділу. За відсутністю адаптивності, що спричинена підвищеною тривожністю бойова інтуїція стає джерелом хаотичних необдуманих, або занадто обдуманих помилкових дій. ЦЕ є особливо небезпечним для підрозділів, які знаходяться безпосередньо на полі бою та потребують негайного реагування командування [21].

В контексті дослідження прийняття управлінських рішень в бойових умовах неможливо обійти також тему схильності до ризику. Схильність до ризику – це особистісна якість індивіда, яку традиційно вважають пов’язаною з потягом до незалежності, своєрідним бажанням домінувати, імпульсивністю та прагненням до успіху. Цікаво, що схильність до ризику зазвичай притаманна особистостям, чий тип мислення спрямований на результат [5].

Під час прийняття рішення в стресових умовах індивід, в нашому випадку командир керується:

1) Наявною інформацією щодо ризиків та альтернативами, що з ними пов’язані.

2) Надією віднайти іншу альтернативу, яка буде кращою.

3) Вірою в те, що завдяки ризику індивід має достатньо часу для пошуку, аналізу та оцінки альтернативних рішень [16].

Стрес зумовлює певний конфлікт в свідомості індивіда, який приймає управлінське рішення. Конфлікт відбувається між такими структурами як емоції та мотиви. Пильність, яка певною мірою обумовлена тривожністю протистоїть з толерантністю до невизначеності та певним прийняттям неможливості прямого впливу на ситуацію. Зазначимо, що ми висловлюємо тези виходячи з керівництва, яке націлено на збереження життя та здоров’я особового складу.

Схильність до ризику в умовах прийняття рішення в цивільному житті та в бойовій обстановці має суттєву різницю. В першу чергу важливо розуміти, що кожне рішення в бойових умовах є ризиковим, адже людина не має альтернативи, яка була б повноцінно позбавлена ризику через брак інформації. По друге – приймаючи рішення в умовах бою людина керується саме згаданою раніше бойовою інтуїцією, адже саме інтуїтивні рішення ми приймаємо за умови браку інформації. Ризик у цьому контексті має не стільки ймовірний, скільки потенційний характер

В умовах цивільного прийняття рішення найчастіше людина має достовірну безпечну альтернативу практично до будь-якого рішення. Відповідно Рішення які приймаються з чіткою спрямованістю на ризик найчастіше мають на меті в першу чергу певне підтвердження власної керуючої позиції.

Проте, не зважаючи на суттєвий адаптивний потенціал бойової інтуїції, а також описані вище відмінності між схильністю до ризику серед цивільних військових – бойова інтуїція все ж має певні ризики та обмеження у використанні під час прийняття управлінських рішень. Відповідно для нас принципово важливим є розмежувати інтуїцію як результат інтегрованого досвіду, про який ми говорили раніше та схожий за проявом, але не по суті феномен когнітивного упередження, який знижує ефективність прийнятих рішень.

Сучасні дослідники в галузі когнітивної психології підкреслюють, що швидкі інтуїтивні судження можуть бути вразливими в контексті їх хибності та необ’єктивності через викривлення, які спричинені високим рівнем тривожності та відповідальності [10, 24; 4].

Одним з найчастіших викривлень, які пов'язують з інтуїтивним мисленням є феномен «wishful thinking», який у перекладі на українську схожий на поняття «бажане за дійсне», себто схильність індивіда інтерпретувати ситуацію, або ж наявну про неї інформацію відповідно до бажаного результату, а не до об’єктивних даних.

В сучасній російсько-українській війні яскравим прикладом цього феномену є керівництво росьйоского міністерства нападєнія, яке вони називають міністерством оборони. Проаналізувавши настрій та інформацію про прийняті ними на початку війни рішення через те, як їх описують російські військові, які наразі є військовополоненими – можна прийти до висновку, що на початку війни, коли росіяни намагалися дійти до Києва за 3 дні та влаштувати там парад – військове керівництво росії керуючись відсутністю повноцінної інформації про стан української армії, озброєння тощо прийняло бажаний результат за дійсну картину.

Як ми помічаємо і з психологічної теорії і з військової практики – у бойових умовах феномен wishful thinking проявляється у недостатній оцінці загроз, переоцінці власних ресурсів та ігноруванні ознак небезпеки [12].

Характерними ознаками для wishful thinking є надмірний рівень емоційної напруги, відчуттям надмірної відповідальності та прагнення уникнути важкого, або морально болісного мислення.

Не дивлячись на схожість між бойовою інтуїцією та феноменом wishful thinking поняття є суттєво різними.

Бойова інтуїція виникає внаслідок тривалого бойового та управлінського досвіду, багаторазового зіткнення з ситуаціями різних типів та неусвідомленій інтеграції сенсорних, емоційних та когнітивних сигналів, у той час, як wishful thinking ґрунтується на афективному бажанні знизити тривогу, прагненні уникнути небажаного рішення та активації психологічних механізмів захисту. Фактична відмінність для індивіда полягає у емоційному забарвленні другого поняття, надмірній тривозі, яка перестає бути конструктивною під час прийняття рішення та наявності вагань. Wishful thinking не є продуктом досвіду та неусвідомленої інтеграції всіх описаних раніше систем, а є наслідком емоційної потреби знизити внутрішню напругу.

Відповідно, не дивлячись на схожість понять бойова інтуїція спрямована на добробут особового складу, тобто прийняття ефективних рішень для збереження життя та здоров’я особового складу, тоді як wishful thinking апріорі не може виступати детермінантою ефективного управління бойовим підрозділом, адже має індивідуалістичний характер [10; 12].

Другим важливим ризиком прийняття інтуїтивних рішень є можлива поява надмірної впевненості у правильності інтуїтивних рішень, яка виникає внаслідок того, що декілька попередніх рішень. Що були прийняті за цим принципом виявилися вірними.

Під час дослідження процесу ухвалення управлінських рішень серед військових та учасників рятувальних операцій Г. Кляйн визначив, що досвід позитивних інтуїтивних рішень може як підсилювати інтуїцію, а саме

покращувати якість прийнятих інтуїтивно рішень через або довіру до власних почуттів командира, або через появу нового досвіду та відрефлексування цього досвіду. Або це також може бути причиною викривлення інтуїції, якщо ситуація ззовні нагадує знайому, але має суттєво іншу внутрішню структуру. Відповідно командир починає неусвідомлено використовувати той самий сценарій дій, що дав позитивний результат раніше, що може вже не відповідати наявній ситуації.

Цікаво те що Кляйн описав цей процес з точки зору певного егоцентризму командиру, себто він керується відчуттям власної непереможності, адже вже має досвід позитивно прийнятих рішень. Проте в умовах сучасної війни, особливо враховуючи специфіку українського менталітету в наших умовах частішою причиною ніж егоцентризм будуть скоріше завищені очікування від підлеглих та вищестоящого керівництва чи колег. Як ми вже говорили раніше – почуття відповідальності суттєво впливає на процес прийняття рішень.

Третьою, проте не менш важливою категорією ризиків є проекція власних емоційних станів командира на оцінку бойової ситуації. Раніше ми також наголошували на ролі тривожності під час прийняття рішень та її вплив на бойову інтуїцію командира.

Згідно теорії Ч. Спілбергера – тривожність поділяється на особистісну та ситуативну. Підвищений рівень кожен з цих видів буде потенційно знижувати точність когнітивної оцінки ситуації, не дивлячись на те, що в контексті бойової інтуїції ми говоримо про неусвідомленість когнітивної оцінки. Також підвищений рівень особистісної чи ситуативної тривожності буде сприяти катастрофізації ситуації, що апріорі унеможливлює прийняття інтуїтивного рішення. Відповідно у такому стані командир може інтерпретувати нейтральні, або двосенсові сигнали як загрозливі, відповідно блокуючи інтуїтивний досвід і спираючись тільки на страх [14].

Цю ж тезу стосовно адаптивного або полярного дезадаптивного характеру бойової інтуїції підтверджує А. Дамазіо, який зазначав, що прояви

соматичних маркерів можуть бути як адаптивними, так і дезадаптивними. Їх характер буде залежати від того, чи усвідомлює індивід їх походження, адже неусвідомлена тривога здатна маскуватися під передчуття, що створює ризик хибної інтуїції.

Отже, враховуючи загальні підходи до трактування інтуїції та бойові інтуїції ми можемо прийти до висновку, що не дивлячись на початкову магічність феномену – сучасна наука довела її фізіологічну природу. Військові дослідники з різних країн приходять до висновку, що бойова інтуїція за рахунок своєї швидкості та відсутності зайвих тригерів є однією з ключових детермінант управління бойовим підрозділом, особливо це простежується в працях сучасників та дослідників російсько-української війни. Значущість бойової інтуїції обумовлена специфікою діяльності командира в умовах обмеження часу, високого рівню ризику, фрагментарністю інформації та стані постійної загрози життю.

Одними з ключових аспектів ефективного застосування бойової ефективності в сучасних умовах помірний рівень тривожності та стійкий міжособистісний зв’язок між командуванням та бійцями, проте у той же самий час цей зв’язок може стати і причиною неефективного рішення, тому в цій дихотомії ми вбачаємо один з напрямків нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДОВИХ БОЙОВОЇ ІНТУЇЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ПІДРОЗДІЛОМ

2.1 Організація та методи дослідження

З метою вивчення феноменологічних основ бойової інтуїції у командирах бойових підрозділів, яки виконують бойові завдання під час сучасної російсько-української війни нами було проведено триетапне дослідження цього явища:

На першому етапі ми застосували методику визначення рівня тривожності Спідбергера-Ханіна. Методика застосовувалась з метою дослідження рівня тривожності серед керівників бойового підрозділу, аби надалі прослідкувати зв’язок з ефективністю прийнятих рішень в умовах бойової обстановки.

Під час другого етапу ми використовували адаптацію методики ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Враховуючи специфіку діяльності військового командування використання стандартного формату методики було недоречне з огляду на її масивність, яка могла викликати напругу у респондентів, що суттєво повпливало б на якість нашого дослідження. Тому нами було проаналізовано попередні дослідження з галузі ціннісної сфери військових та сформовано порядок з 5 термальних та 4 інструментальних цінностей.

Третій етап включав в себе інтерв’ювання респондентів, під час якого ми досліджували суб’єктивний досвід командирів та особливості процесу прийняття рішень командирів в бойових умовах. Основна увага під час інтерв’ю приділялася опису суб’єктивного розуміння командирами явища бойової інтуїції та опису ситуації, в яких командири вимушені були приймати рішення в умовах дефіциту часу, невизначеності та підвищеної

відповідальності. Отримані на цьому етапі ми піддавали якісному аналізу з урахуванням отриманих даних у валідних методиках дослідження тривожності Спілбергера та адаптованої методики Рокіча.

Залежна змінна: відповіді респондентів, які визначають їх рівень особистісної та ситуативної тривожності, смисложиттєві орієнтації та власний досвід використання бойової інтуїції.

Незалежна змінна: питання анкети та умови участі в опитуванні.

Етапи плану:

1) Формування теми, мети та гіпотези дослідження; формування вибірки дослідження.

2) Адаптація методики Рокіча, формування питань інтерв'ю.

3) Створення гугл форми для діагностики за методикою Спілбергера-Ханіна та адаптованої Рокіча.

4) Проведення особистих інтерв'ю з респондентами та розповсюдження опитування.

5) Збір результатів опитування.

6) Обробка відповідей.

7) Формування висновків, звіту та оформлення їх у вигляді висновків роботи.

Короткий зміст: було проведено комбіноване опитування у форматі офлайн спілкування з респондентами та онлайн опитування на базі Google-форми для визначення рівня тривожності та смисложиттєвих орієнтацій командирів бойових підрозділів як детермінанта ефективно застосування бойової інтуїції для керування підрозділом.

Цільова аудиторія: військовослужбовці з числа командирів підрозділів від 25 до 50 років;

Вибірка: 20 командирів бойових підрозділів, які тимчасово або постійно виконують функції керівництва підрозділом у бойових умовах.

Матеріал: інтернет-опитування Google-форма та питання інтерв'ю

Обладнання: телефони та комп'ютери з доступом в інтернет.

Хід дослідження: Під час проведення дослідження респондентами було запропоновано пройти опитування у Google-форми. Перший розділ опитування містив питання загального характеру, а саме питання про вік, стать, сімейний статус респонденту. Після загальних питань форма містила коротку інструкцію про проходження тесту на рівень тривожності Спілбергера-Ханіна та самі питання опитувальника. У другому розділі містилась адаптована методика Рокіча та коротка інструкція щодо ранжування перелічених цінностей. Після проходження гугл форми респондентів по черзі було запрошено на інтерв'ю, яке містило питання стосовно їх бойового досвіду. Питання стосувались як успішних подій, так і тих, які не завершились передбачуваним результатом. Також під час інтерв'ю ми ставили командирам питання стосовно їх взаємовідносин в колективі з підлеглими, пріоритетів під час прийняття рішень. Окрім цього ми просили описати ситуації, в яких командир керувався бойовою інтуїцією, результати її застосування тощо. Також інтерв'ю містило питання щодо бойового досвіду командира, життєвого досвіду, найважчих та найлегших аспектів прийняття рішень тощо (додаток 1).

У досліджені взяли участь 20 командирів, які тимчасово або постійно виконують функції керівництва підрозділом у бойових умовах. Нами не було встановлено вікових обмежень, проте надалі ми отримали такі вікові категорії командирів:

1. 25 років – 2 людини;
2. 26 років – 1 людина;
3. 28 років – 3 людини;
4. 29 років – 3 людини;
5. 30 років – 2 людини.
6. 32 роки – 2 людини
7. 34 роки – 3 людини
8. 42 років – 3 людинни;
9. 50 років – 1 людинп

Рисунок 2.1 - Вікове розподілення респондентів

Проаналізувавши діаграму ми помічаємо що загалом вікові категорії є помірними та не спостерігається суттєвого домінування певного віку. Проте найбільша кількість респондентів є представниками віку 25-30 років, що вказує на досить юний керівний склад сучасного українського війська.

2.2 Інтерпретація результатів дослідження

Для діагностики рівня особистісної та ситуативної тривожності серед командирів бойових підрозділів - нами було використано методику Спілбергера-Ханіна. Дана методика призначена для визначення рівня тривожності у особистості під час реактивного стану, тобто стану збудження та особистісної тривожності, яка є сталою характеристикою особистості і проявляється навіть у тих випадках, коли індивід не має жодних тригерів.

В рамках нашого дослідження вивчення рівня тривожності командирів бойових підрозділів є важливою складовою декількох аспектів дослідження:

1) Як ми зазначали в теоретичному розділі – саме надмірна тривога може створювати когнітивне викривлення та підміну понять з бойової

інтуїції, яку ми вивчаємо, на «бажане за дійсне», яке також може мати позитивні наслідки у окремих випадках. Відповідно визначення рівня тривоги допоможе виокремити, коли успіх стається завдяки бойовій інтуїції, а коли відбувається підміна понять.

2) В рамках нашого дослідження нам важливо вивчити специфіку ефективності бойової інтуїції, як наслідок – чинників, які її стримують, або ж навпаки допомагають.

Під ситуативною тривожністю в контексті нашого дослідження ми розуміємо не тільки ситуації, коли сам респондент знаходиться в умовах бойової обстановки, тобто на полі бою. Виходячи з відповідей командирів, які ми отримали під час інтерв'ю ми також можемо в деяких випадках пов'язувати реактивну тривожність з ситуаціями, коли респонденти не приймають прямої участі у бойовому виході, але знаходяться на зв'язку з особовим складом. Зокрема один з респондентів зазначав, що знаходячись на полі бою його рівень тривоги значно менший, ніж коли хлопці ідуть на завдання без нього.

Відповідно в конетексті нашого дослідження ми просуваємо тезу, що чим більше ціннісна акцентуація респондента на міжособистісних стосунках – тим більша ймовірність, що реактивна тривожність буде поширюватися також на ситуації, коли респондент не прйимає пярмої участі у виконанні бойового завдання.

Особистісна тривожність в контексті нашого дослідження включає в себе загальний встиль реагування командира на ситуації, які виникають під час несення служби та управління підрозділом.

Після проведеної методики Спілбергера-Ханіна ми отримали такі результати:

Таблиця 2.1 - Результати за шкалою ситуативної тривожності

Назва яивща	Кількість респондентів	% від загальної кількості респондентів
Низький рівень ситуативної тривожності	1 особа	5% респондентів
Середній рівень ситуативної тривожності	15 осіб	75% респондентів
Високий рівень ситуативної тривожності	4 особи	20% респондентів

Як ми можемо помітити – серед командирів бойових підрозділів спостерігається переважно тенденція до збереження помірного (середнього) рівня ситуативної тривожності, що вже має суттєвий позитивний потенціал під час прийняття рішень під час стресових ситуацій та подій, адже як ми говорили раніше – високий рівень тривожності унеможливлює можливість прийняття якісного інтуїтивного рішення та загалом є досить небезпечним в умовах активних бойових дії.

У той же час ми отримали результати, згідно з якими один з респондентів має низьку реактивну тривожність. На етапі інтерв'ю ми запропонували респонденту дати відповідь на пару додаткових питань, аби визначити загальну природу отриманого результату. У відповідь на питання респондент проявляв певну пасивність, відповідав без роздумів. Загальна позиція респондента стосовно ситуацій, які за суттю можуть викликати тривогу за власне життя, або життя підлеглих респондент здебільшого заперечував власну відповідальність за прийняття рішень та зазначив: «це війна, мені нема сенсу переживати за кожного хто під моїм керівництвом. Так само які за себе. Якщо вб'є – це буде не моя проблема, ми всі знаємо правила гри». Загалом отримана відповідь не є стандартною як для керівника підрозділу. Проте під час подальшого спілкування були виявлені проблеми у міжособистісних відносинах між цим респондентом та іншими військовими.

Відповідно, ми можемо припустити, що низький рівень ситуативної тривожності пов'язаний не стільки з дійсними характеристиками особистості, скільки з певними захисними механізмами. Себто якщо респондента не приймають у якості керівника підрозділу – йому легше відхреститися від відповідальності за дії та життя особового складу, аби не отримати негативну емоційну реакцію у випадку тактичної помилки. Умовно, ми говоримо про певну пасивну позицію респондента по відношенню до власного життя, яка виникла як захист у відповідь на почуття ізоляції від колективу.

У таблиці нижче ми також представимо результати за шкалою особистісної тривоги. Як і очікувалось вони мають певну відмінність від шкали реактивної тривожності, відповідно ми можемо стверджувати, що більшість командирів знаходяться в стані помірної емоційної напруги, що є передбачуваним, враховуючи специфіку діяльності в бойових умовах.

Таблиця 2.2 - Результати за шкалою особистісної тривожності

Назва явища	**Кількість респондентів з відповідними результатами**	**% від загальної кількості респондентів**
Низький рівень особистісної тривожності	1 особа	5%
Середінй рівень особистісної тривожності	16 осіб	80%
Високий рівень особистісної тривожнсоті	3 особи	15%

Як і очікувалось – показники високого рівню тривожності в контексті особистісної якості є нижчими, ніж в контексті ситуативної, або реактивної тривоги. Так як тривога за природою своєю призначена для відреагування на певну ситуацію – в умовах звичайної життєдіяльності її рівень мав би бути нижчим. Проте ми помічаємо збережену тенденцію до підвищеного рівню тривоги серед трьох респондентів, які також показали високі результати і за

шкалою реактивної (ситуативної тривоги). Один респондент, як і очікувалось, зберіг результати низької тривожності, що загалом може підтверджувати наше припущення стосовно специфіки індивідуально типологічних особливостей індивіда та його механізмів захисту.

Проте, в рамках нашого дослідження ми не вбачаємо доречним формувати припущення щодо першопричин низького рівню тривоги у одного з респондентів. Відповідно ми будемо враховувати припущення для подальшої трактовки результатів суто в рамках дослідження феномену бойової інтуїції, як детермінанти ефективного управління бойовим підрозділом.

Загалом ми не відстежуємо суттєвої різниці в показниках між рівнем реактивної та особистісної тривожності серед командирів бойових підрозділів. Враховуючи контекст війни загалом, та той факт що командир підрозділу найчастіше не перебуває в стані постійного спокою, в умовах якого і доцільно досліджувати загальний рівень особистої тривоги, адже продовжуються дії таких факторів, як: небезпека обстрілів, перевтома, недостатній сон, незадоволення базових потреб по харчуванню, гігієні, відпочинку та окремо ми можемо виділити тугу за домом та родиною – ми не можемо говорити про те, що особистісна тривога загалом могла бути на низькому результаті, адже всі перерахованих умовах не створюють простору для спокою.

Відповідно ми робимо висновок, що загалом не можемо вважати особистісну тривогу саме стійкою рисою особистості, адже дослідження цього феномену потребує лонгітюдного продовження у мирний час. Проте в контексті нашого дослідження це дає простір для формування гіпотези, що емоційна напруга, яка виникає через мобілізаційний стан особистості, що зумовлений загальним стресом радше є контрольованим емоційним напруженням.

Не дивлячись на описану вище контрольованість емоційного напруження – ми бачимо також, що результати трьох респондентів

зберігають високий рівень і в шкалі реактивної тривоги, і в шкалі особистісної тривоги.

На нашу думку, цю тенденцію вже можна проасоціювати саме з тривожністю як особистісною рисою індивіда, що потенційно може мати вплив на здатність приймати якісні інтуїтивні рішення. Саме в цьому аспекті ми вбачаємо ключову роль тривожності в контексті вивчення бойової інтуїції в умовах сучасної російсько-української війни.

Загалом, за результатами, отриманими при діагностиці за методикою Спілбергера-Ханіна ми приходимо до висновку, що більшість командирів українських бойових підрозділів, які наразі виконують бойові завдання мають середній рівень як реактивної, так і особистісної тривоги. Виходячи з теоретичного аналізу джерел – дослідники не унеможливлюють використання бойової інтуїції, або інтуїції загалом серед осіб з помірним рівнем тривожності.

Три з опитаних респонденти ймовірно мають стійкі прояви тривожності на загальному рівні, адже вони зберегли результати високого рівня і по ситуативній шкалі і по особистісній шкалі. Відповідно у цих респондентів ми можемо підозрювати ризик когнітивного викривлення під час прийняття рішень, що значно зменшує можливість приймати ефективні інтуїтивні рішення.

Один з респондентів отримав низькі результати за двома шкалами. Розглядаючи цей феномен суто з точки зору теоретичних основ – ми могли б припустити, що ефективність прийнятих ним інтуїтивних рішень буде значно вищою, ніж у інших респондентів серед низький рівень особистісної та реактивної тривоги.

Проте, провівши більш детальне інтерв'ювання респондента ми прийшли до висновку, що низький рівень тривоги пов'язаний не з особистісними характеристиками індивіда, а скоріше з захисними механізмами, які виникають у відповідь на проблеми в колективі.

На наступному етапі нашого дослідження ми провели опитування стосовно смисложиттєвих орієнтацій командирів бойових підрозділів. Основною метою цього етапу було прослідкувати, наскільки важливими для командирів є зв'язки у підрозділі або групі та відслідкувати можливий взаємозв'язок зі здатністю до прийняття ефективних інтуїтивних рішень в умовах бойової обстановки та невизначеності.

Як ми зазначали раніше – взаємозв'язок між командуванням та особовим складом є одним з ключових факторів ефективного функціонування бойового підрозділу не тільки з морально-психологічної точки зору, а і зі стратегічно-тактичної, адже чим краще налагоджений взаємозв'язок між командиром та особовим складом – тим більший бекграунд має командир для прийняття рішень під час бойового виходу, особливо в тих випадках, коли він не приймає фактичної участі в бою.

Як ми зазначали раніше – окрім питань щодо ціннісної системи респондентів ми також поставили питання щодо їх сімейного стану. Цікавим є простежування певної закономірності:

1) 5% респондентів, які не мають родину відмітили власною основною цінністю роботу.

2) 80 % респондентів, які мають родину відмітили основною, або однією з основних (на другому місці) цінністю Взаємовідносини та побратимство. При тому ті, хто поставив взаємовідносини та побратимство на 2 місце – на перше поставили «Здоров'я».

Решта 15% респондентів варіювалися між цінностями «Свобода» «Гідність», проте ми відстежили факт того, що «Взаємовідносини та побратимство» не відходили на кінець черги, а зберігали позицію в першій трійці.

Загалом після ранжування та підрахунку коефіцієнтів кожної з цінностей ми отримали таку градацію цінностей, які є актуальні для керівників бойових підрозділів:

1. Взаємовідносини та побратимство;

2. Здоров'я;

3. Свобода;

4. Гідність;

5. Повага;

6. Саморозвиток;

7. Патріотизм;

8. Національна ідентичність;

9. Робота.

При цьому важливо зазначити, що за результатами аналізу коефіцієнтів цінність «Здоров'я» та цінність «взаємовідносини та побратимство» не мали суттєвого відриву, тому вважаємо важливим зазначити, що з огляду на відповіді отримані під час інтерв'ю, а саме відповідь на питання: «що для вас важливо, коли ви знаходитесь не поруч з побратимами на «виході»» та «чого найбільше ви боїтесь, коли чекаєте зв'язку».

В більшості випадків, переважно у представників з помірним рівнем тривоги ми отримали відповідь, що стосувалась життя та здоров'я особового складу. Відповідно на питання такого ж характеру, проте з локусом на самого респондента ми також отримали відповідь, яка стосується життя та здоров'я.

Як висновок можемо стверджувати, що в даному контексті ці дві цінності є не стільки конкурючими, скільки взаємопов'язаними, адже цінним для респондентів є не тільки їх здоров'я, а і здоров'я особового складу, власне через важливість їх як людей, синів України, а не просто бойових одиниць.

Загалом лідуюча позиція цінності «Взаємовідносини та побратимство» свідчить про соціально орієнтований характер діяльності командирів бойових підрозділів. Можемо прийти висновку, що найчастіше під час прийняття рішень командир орієнтується саме на благопулчча та добробут особового складу задля збереження його бойової спроможності та позитивних взаємостосунків в колективі, що дуже часто в умовах сучасної війни є вирішальним фактором для збереження життя та здоров'я у випадку поранення, облоги або інших ситуацій, що загрожують життю та здоров'ю бійців.

Відповідно ми робимо висновок, що саме ця ціннісна орієнтація сторцює базис для ефективних управлінських рішень, адже вони орієнтовані на людину. У випадку, якби цінність «Повага» займала вищу позицію – ми могли б припустити, що ключовою метою командира, навіть за умови орієнтації на «Взаємостосунки та побратимство» було б збереження власного престижу та статусу, а саме утримання поваги з боку підлеглих або вищого керівництва. У такому випадку ми говоримо про егоцентричний та корисливий мотив командира, що відповідав би теоретичному припущенню, щодо того, що відповідальність за підрозділ шкодить застосуванню інтуїції. Проте ситуація є протилежною, тому в контексті нашого дослідження ми розглядаємо цінність «взаємозв'язок та побратимство» як ту, що стимулює прояви бойової інтуїції, а не блокує їх.

Цікаво, що єдиним респондентом, який поставив на лідерську позицію цінність «Робота» є респондент з низьким рівнем тривожності. Під час інтерв'ю ми попросили його детальніше описати що він вбачає під роботою, чи стосується це цивільної роботи. У відповідь на це респондент зазначив, що роботою для нього є служба. І сприймає він її тільки як роботу. Продовжуючи питання ми пересвідчились, що робота не є улюбленою. Для чистоти твердження ми поставили схоже за сенсом питання, щодо ставлення до служби решті респондентів. Відповіді розділили за такими категоріями, як:

1) Обов'язок – 75%

2) Життя (в контексті того, що на даний момент служба це все, з чого складається життя) – 10%

3) Безпека для родини – 10%

4) Робота – 5% (вищезгаданий респондент)

Отже, виходячи з відповідей решти респондентів – ми можемо висунути твердження, що респондент з низьким рівнем тривожності та орієнтацією на роботу загалом не відчуває жодної цінності власної служби, що можливо і має вплив на його взаємовідносини з колективом.

Стосовно респондентів, які мали високий рівень особистісної тривоги – їх ціннісні орієнтації найчастіше стосувалися «Гідності», «Поваги» та «Свободи». Як ми зазначали раніше – не дивлячись на це «Взаємовідносини та побратимство не суттєво спустились по ієрархії і продовжували займати 2-3 місце. Проте, враховуючи домінування цінностей загальнодержавного рівня та цінності «Повага» - у випадку цих респондентів ми повертаємось до тези про егоцентричні та корисні мотиви керівників бойових підрозділів, які у цих випадках досить чітко прослідковуються і в інтерв'ю.

Під час відповіді на питання стосовно кар'єри, опасінь та цілей респонденти ділились острахом щодо стратегічної помилки, яка може призвести до гибелі усього, або більшості бойового складу та наслідками цієї трагедії. Серед наслідків респонденти зазначали:

1) Зняття з посади, що призведе до слави «м'ясника» (у військовій середі означає командира, який відправляє своїх бійців на «м'ясо»). Найцікавіше, що цей острах не стільки стосувався неможливості надалі просуватися кар'єрними сходами, скільки погіршенню соціальних зв'язків з побратимами та, як наслідок – усамітнення під час несення служби. Тобто говорячи про цей аспект ми продовжуємо помічати важливість соціальної складової.

2) Неможливість дивитися в очі та відчуття напруги під час комунікації з родинами загиблих через почуття провини та відповідальності за смерті побратимів. Тут загалом ми також прослідковуємо чіткий соціальний страх.

Загалом, підводячи підсумки аналізу за методикою тривожності Спілбергера-Ханіна та адаптованою методикою Рокіча – ми спостерігаємо результати, згідно з якими респонденти з помірним рівнем тривожності мають більшу орієнтацію саме на «Взаємовідносини та побратимство».

Всі респонденти з високим рівнем тривожності у провідних ціннісних орієнтаціях мають одну з цінностей загальнодержавного рівня («Свобода», «Гідність», «Повага»).

Респондент з низьким рівнем тривожності має орієнтацію на роботу, в контексті служби у війську. Проте, враховуючи специфіку описаної ситуації загалом ми не можемо прийти до об'єктивного висновку стосовно низького рівня тривоги та орієнтації на «Роботу» під час прийняття інтуїтивних управлінських рішень.

Надалі ми продовжили поглиблене вивчення феномену бойової інтуїції та перевірку висунутих раніше гіпотез, щодо її взаємозв'язку з рівнем тривожності та ціннісних орієнтацій під час управління бойовим підрозділом.

Для аналізу отриманих в ході інтерв'ю з респондентами відповідей нами було використано метод контент-аналізу. Якісний аналіз отриманих відповідей дав можливість виокремити певні повторювані за сенсом категорії, які описують специфіку використання бойової інтуїції, емоційний стан під час прийняття рішень та роль цінностей під час управлінської поведінки.

Більшість респондентів визначили поняття «Бойова інтуїція» як швидке внутрішнє розуміння ситуації, яке дає змогу прийняти рішення раніше, ніж ситуація буде повноцінно зрозумілою самому респонденту. На думку респондентів бойова інтуїція ґрунтується здебільшого на досвіді та на внутрішніх емоційних переживаннях, що виникають.Нами також було поставлено питання, як саме називають бойову інтуїцію у військових кругах, на що ми отримали такі версії:

1) Чуйка
2) Маячок
3) Відчуття правильності дій
4) Розуміння без логіки
5) Шосте чуття

Важливим є те, що респонденти з помірним рівнем тривожності чітко відокремлювали інтуїцію від імпульсивності, підтверджуючи її зв'язок з відповідальністю за підлеглих.

Відповідно до відповідей респондентів – на їх думку бойова інтуїція найчастіше активізується у таких випадках:

1) Обмежений час на прийняття рішення;
2) Часткова, або взаємовиключна інформація;
3) Пряма загроза життю та здоров'ю особового складу;
4) Відсутність чіткого алгоритму для відповідної ситуації.

Як і під час теоретичного вивчення, ми отримуємо підтвердження думки, яку висловлюють самі респонденти, а саме тезу щодо того, що в вищезазначених умовах вольовий, або усвідомлений раціональний аналіз стає неможливим і тоді інтуїтивне сприйняття дозволяє швидко обрати необхідну тактику або напрямок дій.

Далі ми попросили командирів описати власний стан під час прийняття рішень, або загального перебування в бойових умовах.

Респонденти з помірним рівнем тривожності описали власний стан як:

1) Напружений, але зібраний;
2) Концентрацію;
3) Нейтральну настороженість.

Такий емоційний фон, не дивлячись на загальну помірну напругу є сприятливим, адже людина все ще здатна сприймати інтуїтивні сигнали без емоційного оздоблення та зберігати впевненість у прийнятому рішенні.

Респонденти, у яких за методикою Спілбергера-Ханіна було виявлено високий рівень тривожності в обидвох шкалах описували власні почуття під час прийняття рішень як Відчуття хаосу, сумнівів, плутанини думок, який підкріплювався страхом помилки. У відповідях під час інтерв'ю ми чітко помічали недовіру до власних інтуїтивних рішень, зокрема один з респондентів зазначив, що він взагалі не довіряє своїій інтуїції, проте довіряє інтуїції підлеглих.

Решта респондентів мали певні затримки у відповідях на питання стосовно власної інтуїції та зазвичай використовували мовленеву конструкцію з використанням «але». Себто «я відчуваю, що в цьому випадку

менті треба вчинити… але я думаю» тобто дуже часто підвищена тривожність відіграє роль раціональних гальм, які призводять до унеможливлення використання бойової інтуїції.

Під час інтерв'ю також особливу увагу було приділено саме відчуттю відповідальності. Командири, в яких провідною цінністю виступала «Взаємовідносини та побратимство» під час аналізу власного досвіду прийняття інтуїтивних рішень найчастіше керувались збереженням життя та здоров'я підрозділу, а також його згуртованості. Двоє з опитаних виокремили випадки, коли під час бою інтуїтивно віддали наказ на згрупування особового складу, що допомогло уникнути облоги та вийти з оточення. Більші деталі даного випадку ми не можемо розкрити виходячи з етичних міркувань, проте важливо, що акцент був зроблений на згуртованості. Командири описали мету свого інтуїтивного рішення у цьому випадку як «Зробити безпечніше для своїх».

Як і очікувалось, респонденти з ціннісною орієнтацією на «Свободу»/ «Гідність»/ «Повагу» частіше робили акцент на власній відповідальності та репутації керівника підрозділу. Проте вони також зазначали що не дивлячись на розуміння поняття інтуїція вони практично не застосовують її під час служби, адже вважають її ризиковою. Це твердження перегукується з раніше підтвердженою нами тези щодо негативного впливу високого рівню тривожності та деструктивного (егоїстичного) взаємозв'язку з підлеглими, коли командир сприймає бійців не як побратимів, а як осіб, за яких він має повноцінну відповідальність. Можемо також припустити, що це пов'язано з недовірою до особового складу, проте найімовірніше все ж ключову роль відіграє зміщення власного локусу контролю та недовіра до себе.

Цікавим є результат респондента з низькою тривожністю, адже загалом під час інтерв'ю він зазначав, що до мобілізації досить непогано застосовував інтуїцію, проте під час несення військової служби він наголошував на отриманні інструкцій та мінімізації особистісної залученості. Звісно, у такому випадку ми не можемо говорити про цінність взаємостосунків та загалом рівень застосування інтуїції індивідом.

Командири з помірним рівнем інтуїції найчастіше зазначали, що дійсно мають багато прикладів ефективних інтуїтивних рішень, які допомагали зберегти життя та здоров'я особового складу. Були також згадані поодинокі випадки помилкових інтуїтивних рішень, які не мали суттєвих значень. У відповідь на питання стосовно причини неефективності цих рішень респонденти зазначали, що певною мірою вони «занадто повірили в себе» після попередніх вдалих рішень.

Проте кожен з опитаних також відзначав, що кожне рішення, чи воно інтуїтивне, чи воно раціональне піддається рефлексії після виходу підлеглих з позиції. Як зазначають респонденти, саме рефлексія після прийнятого рішення, навіть якщо воно було хибним допомагає отримати конструктивний бойовий досвід. Як ми описували в теоретичній частині – саме рефлексія після прийнятого рішення є одним з ключових детермінант якісного подальшого застосування бойової інтуїції, адже як ми зазначали – вона ґрунтується на попередньому досвіді, не дивлячись на неусвідомлений характер.

Отже, за результатами напівструктурного інтерв'ю ми можемо стверджувати, що згідно з досвідом командирів бойових підрозділів застосування бойової інтуїції дійсно є ефективним методом керування бойовим підрозділом. При цьому можливість та ефективність її застосування залежить здебільшого від таких суперечливих факторів як тривожність та ціннісні орієнтації респондентів, зокрема орієнтація на взаємовідносини та побратимство. Суперечливими ці фактори є адже згідно з результатами помірна тривожність є більш сприятливою ніж низька для прийняття інтуїтивних рішень. Взаємовідносини є спірними, адже як ми зазначали раніше виходячи з досліджень східних війн та східних одноборств взаємовідносини є надзвичайно важливим фактором, проте надмірна цінність взаємовідносин унеможливлює можливість прийняття інтуїтивних рішень так само сильно, як і егоцентричні настрої командира під час прийняття рішень.

Загальна ефективність бойової інтуїції, згідно відповідей респондентів становить 75%. Саме стільки респондентів зазначило, що дуже часто приймають інтуїтивні рішення під час бойових виходів бійців.

5% респондентів, тобто 1 респондент з низьким рівнем тривожності зазначив, що взагалі нею не користується. Проте ми радше трактуємо це як особистісну специфіку реагування конкретного індивіда, враховуючи решту отриманих від нього даних.

Ще 15% респондентів з високим рівнем тривоги через неї не мають змоги прийняти ефективне інтуїтивне рішення.

Ще 5% відносяться до невдалих інтуїтивних рішень.

Загалом ми можемо стверджувати, що прийняття управлінських рішень з використанням бойової інтуїції є важливим та успішним способом в умовах екстремальних ситуацій бою. При цьому важливо враховувати, що здатність командира з високим рівнем тривоги приймати рішення за допомогою бойової інтуїції є значно менш ефективними, ніж у командирів з помірною тривожністю. Так само ми приходимо до висновку, що на ефективність прийняття управлінських рішень командиром суттєвий вплив має його ціннісна орієнтація. Командири, чиєю основною цінністю є люди, тобто їх підрозділ мають більший потенціал до прийняття ефективних інтуїтивних рішень. Вплив низького рівню тривоги на ефективність прийняття інтуїтивних рішень потребує додаткових досліджень, адже ми не можемо вважати результати даного респондента валідними.

ВИСНОВКИ

Дослідження феномену бойової інтуїції в контексті сучасної російсько-української війни є важливим та значущим, адже це має прямий вплив на подальшу підготовку бойових командирів та особового складу, поки війна ще триває та у повоєнні роки.

Під час теоретичного аналізу ми визначили, що інтуїція у психологічній науці розглядається як специфічна форма прийняття рішень, що ґрунтується на узагальненому досвіді, афективній складовій та неусвідомленій обробці інформації в умовах браку часу та інформації. Бойова ж інтуїція є інтегративним психологічним утворенням, яке формується під час військової діяльності та визначається здатністю командира оперативно оцінити ситуацію та спрогнозувати можливий розвиток подій, завдяки чому прийняти ефективне рішення під час управління бойовим підрозділом.

За результатами нашого дослідження, ми визначили, що ефективність інтуїтивних рішень командира залежить не тільки від його професійної підготовки та знань, а і від психологічних чинників, зокрема рівню тривожності та ціннісних орієнтацій командира.

Емпіричне дослідження засвідчило, що помірний рівень тривожності є найоптимальнішим для прийняття ефективних інтуїтивних рішень командиром. Помірний рівень тривоги сприяє підвищенню концентрації уваги під час ведення бою, у той час, як надмірний рівень тривоги може знизити якість прийнятих інтуїтивно рішень. Респонденти з надмірним рівнем тривоги частіше демонструють схильність до контролю та перевірки інформації, що часто є неможливим в бойових умовах.

Аналіз ціннісної системи командирів бойових підрозділив засвідчив, що ключовою цінністю більшості командирів, здебільшого з помірним рівнем тривоги, чиї інтуїтивні рішення найчастіше є вдалими є «Взаємовідносини та побратимство». Саме ця орієнтація в системі цінностей

визначає спрямованість інтуїтивних рішень, адже інтуїція функціонує не ізольовано, а в межах сформованої смислової структури особистості. Відповідно - високий рівень усвідомленості цінностей корелює з більшою впевненістю у прийнятті рішень і меншою дезорганізацією в умовах невизначеності.

Відповідно, ми можемо стверджувати що бойова інтуїція дійсно є важливою детермінантою в управлінні бойовим підрозділом, адже включає в себе велику кількість індивідуальних особливостей індивіда. Ключовими умовами для можливості ефективного застосовувати бойову інтуїцію є:

1) Достатній бойовий досвід;

2) Помірний рівень тривожності;

3) Сформована ціннісна система індивіда з орієнтацією на соціальний аспект;

Таким чином підтверджено, що бойова інтуїція командира є не випадковим імпульсивним рішенням, а складним психологічним феноменом, який дійсно можна вважати однією з важливих детермінант під час управління бойовим підрозділом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barron H. C., Auksztulewicz R., Friston K. Pathfinding: a neurodynamical account of intuition. Communications Biology. 2025. Vol. 8. Article 112. DOI : 10.1038/s42003-025-08612-9.

2. Bechara A., Damasio H., Tranel D., Damasio A. R. Deciding advantageously before knowing the advantageous strategy. *Science*. 1997. Vol. 275, No. 5304. P. 1293–1295. DOI : 10.1126/science.275.5304.1293.\

3. Bowers K. S., Regehr G., Balthazard C., Parker K. Intuition in the context of discovery. *Cognitive Psychology*. 1990. Vol. 22, No. 1. P. 72–110.

4. Damasio A. R. Descartes' error: emotion, reason, and the human brain. New York : Putnam, 1994. 312 p.

5. Dweck C. S. Mindset: The New Psychology of Success. New York : Ballantine Books, 2008. 276 p.

6. Fox E. L., Bowers R. W., Foss V. L. The Physiological Basis for Exercise and Sport. Madison; Dubuque : Brown & Benchmark, 1993. 710 p.

7. Grossman D. On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society. New York : Back Bay Books, 1996. 400 p.

8. Hammond K. R., Hamm R. M., Grassia J., Pearson T. Direct comparison of the efficacy of intuitive and analytical cognition in expert judgment. IEEE Transactions on Systems, Man, & Cybernetics. 1987. Vol. 17, No. 5. P. 753–770.

9. Hogarth R. M. Educating intuition. Chicago: University of Chicago Press, 2001. 352 p.

10. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 498 p.

11. Klein G. Sources of Power: How People Make Decisions. Cambridge : MIT Press, 1998. 330 p.

12. Mele A. R. Self-Deception Unmasked. Princeton: Princeton University Press, 2001. 200 p.

13. Richards D. K. A two-factor theory of warm-up effect in jumping performance. *Research Quarterly*. 1968. No. 39. P. 668–673.

14. Spielberger C. D. Anxiety: Current trends in theory and research. New York : Academic Press, 1972. 489 p.

15. von Franz M.-L. On Divination and Synchronicity: The Psychology of Meaningful Chance. Toronto: Inner City Books, 1980. 123 p.

16. Артемов В. Ю., Сингаївська І. В. Особливості процесів прийняття рішень в умовах невизначеності. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 1 (65). С. 149–163.

17. Барко В. І. Професійний відбір кандидатів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2002. 296 с.

18. Бойова психофізіологія. URL : http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb03 (дата звернення: 26.01.2026).

19. Волошина Н. М. Філософські мейнстрими інтелекту сучасного військовослужбовця. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 2 (10). С. 138–144. URL : https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/download/383/359 (дата звернення: 09.09.2025).

20. Горішна С. В. Феномен інтуїції у рамках психологічних досліджень. URL : https://ru.scribd.com/document/690017262/ Феномен-інтуїції (дата звернення: 04.10.2025).

21. Гоут Ч. Одного разу воїн – воїн назавжди. Як повернутися до звичного життя після бойових дій. Київ : Наш Формат, 2024. 352 с.

22. Гроссман Д. Про війну: психологічна ціна навчання вбивати. Київ : Наш формат, 2021. 360 с.

23. Гроссман Д., Крістенсен Л. Бій: психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру. Львів : Астролябія, 2023. 720 с.

24. Дамазіо А. Помилка Декарта: емоції, розум і людський мозок. Київ : КМ-Букс, 2020. 336 с.

25. Засєкіна Л. В. Структурно-функціональна організація інтелекту: монографія. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. 370 с.

26. Засєкіна Л. В., Майструк В. М. Безумовне самоприйняття та психологічне благополуччя особистості. *Наука і освіта*. 2017. № 11. С. 187–192.

27. Карпів І. М. Психологія поведінки особистості в екстремальних умовах. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 256 с.

28. Клаузевіц К. фон. Про війну. Київ : Академперіодика, 2017. 856 с.

29. Козубцов І. М. Феномен методологічної культури ад'юнктів. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2016. № 1. С. 136–143.

30. Лобанова А. І. Феномен інтуїції в психології. URL : https://ru.scribd.com/document/690017262/Феномен-інтуїції (дата звернення: 11.09.2025).

31. Потапова В. Д. Функціональна система психологічних механізмів інтуїтивно-почуттєвого відображення : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2005. 336 с.

32. Романишин А. М. Психологія бою : навч. посіб. Київ : Астролябія, 2022. 352 с.

33. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту в ранній юності: дис. … д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 461 с.

34. Станчишин В. Стіни в моїй голові. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 240 с.

35. Стасюк О. Г. Психологічна підготовка військовослужбовців до бойових дій : навч.-метод. посіб. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020. 230 с.

36. Сунь-цзи. Мистецтво війни. Київ : Основи, 2015. 128 с.

37. Шу Їфу. Східні бойові мистецтва як засіб сучасного фізичного виховання: історія виникнення та розвитку одноборств у країнах Сходу та Заходу. Суми, 2022. 75 с. URL : https://fc.sspu.edu.ua/files/doc_files/2023/shu_yi fu_812fa.pdf (дата звернення: 07.09.2025).

38. Юнг К. Г. Свідоме і несвідоме. Київ : Університетська книга, 1997. 544 с.

39. Юнг К. Г. Психологічні типи. Київ : Центр навчальної літератури, 2024. 680 с.

40. Ярощук М. В. Типи інтуїції та їх роль в емоційно-почуттєвому відображенні дійсності. *Science and Education a New Dimension*. 2018. Vol. VI (69), Issue 165. P. 78–81.